

Крывічанскія дзяды.

Грамадзка-палітычны і культурны часопіс „Крывіч” № 12, Коўна, 1927 - стар. 66—69.

У арыгінале артыкул падпісаны псеўданімам Пагашчанін. Правапіс арыгіналу цалкам захаваны.

Источник <http://arche.by> для
использования на www.beregini.by.ru

Не глядзя на шырокі розгалас, які надаў крывічанскаму культу продкаў слаўны наш пабратым Адам Міцкевіч, увёўшы сцэну „дзядоў” у сваю паэму, усё-такі гэты абрадак належна ня высветлены ў фольклёрыстычнай пісьменнасці, і, дзеля гэтага, думаю, што ня будзе лішнім калі да існуючых ужо апісаньяў дадаць гэтыя нарысы, пачэртнутыя з успамінаў двух пакаленьняў, г. зн. з маіх уласных успамінаў і пераказаў чутых мной ад маіх бацькоў, якія, як і іх прадзяды, сяліліся ў дзісенскім павеце.

Год крывіча заключаў у даўнія часы пяць урочыстых сьвят.

1. **Красьнік**, які абходзіўся 2 лютага. У гэты дзень сучылі сьвечкі, а вечарам, пры сьвятле сьвечак, адбываўся абрад „жанідзьбы коміна”, які бялілі, абвешывалі зеленью, кідалі ў нанова „выкрэсаны” і распалены агонь скаркі і косці ад вячэры.

Слова „красьнік” мае ў сваёй

аснове корань „крэс” г. зн. руб, канец. Мы ведаем, што раней, здаецца да 1700 году, год у Масковіі пачынаўся з 1-го марца, магчыма, што ў нас калісь год пачынаўся з Красьніка, г. зн. з другога лютага, дык тады Красьнік, быў крэсам, канцом або пачаткам году, сьвятам, якое пасьвячалася сонцу.

2. **Вялікдзень**, паводле агульных прымет, гэтак сама сьвята сонца. Але разам з тым і сьвята сяўбы. На апошняе паказуюць два моманты, якія неразлучна зьвязаны з Вялікаднём. Першы — гэта хадзьба „валачоўнікаў”, якія, пераходзячы ад хаты да хаты, пяюць „валачобныя” песьні, у каторых мова аб гадавой працы гаспадара каля зямлі; другі — стаўляньне на стол засеянага ў якой колечы судзіне збожжавай руні.

3. **Купальле**, сьвята сонца, але адначасна і дзень ачышчэньня. Абрадкі зьвязаныя з Купальлем

прыпісвалі ачышчэнне агнём і вадой, — акупацца ў вадзе і перскаківаць цераз агонь.

4. **Каляды**, так сама сьвята сонца, але пераважна, сьвята пасьвячонае „каледзі”, г. зн. сьцюжы, зіме, калі ўсё кругом мерзьне, калее, замірае.
5. **Дзяды**, сьвята продкаў, не зьвязанае з сонечным культам, прыпадала на восень, а ласьне на першае лістапада. Дзісенскія крывічы ўрочыста абходзяць двое Дзядоў: веснавыя „Наўскі вялікдзень” і восенняя „Вялікія дзяды”. Царква ў мэтах фіскальных падтрымлівала ў народзе культ продкаў, але адначасна старалася заціраць паганскія традыцыі заводзячы „памінальныя дні” пасья кождага важнейшага сьвята. Гэта апошняя парадзіла „Троіцкія дзяды”, „Масьляніцкія дзяды” і інш., якія з традыцыйна-паганскім культам продкаў не зьвязаны. „Наўсківялікдзень”, веснавыя дзяды, прысьвячаюцца толькі „наўцам”, г. зн. Новапамершым (бацькам, братам, сёстрам, дзецям), а „Вялікія дзяды” пасьвячаюцца цэламу роду, як толькі можа сягнуць памяць людзкая і ў гэтым ёсьць істотная роўнасьць паміж веснавымі і восенскімі дзядамі.

Даўней восенскія „Вялікія дзяды” абходзілі не паасобнымі сям’ямі, а родамі. Аб такіх радавых памінках апавядаў мой бацька, за якога яшчэ памяці, ў 1840-х, 1850-х гадах, спраўлялі гэтакія памінкі ў

дзісеншчыне: Вангіны, Сарокі, Шышкі, Рублеўскія, Рымшы, Дзямідовічы і інш. На гэтакія „Вялікія Дзяды” збіраліся зазвычай у дом найбагацейшай з роду сям’і ўсе ўзрослыя „родзічы” ад найбяднейшага да найбагатшага, кожны са сваімі прыпасамі, і, за агульным сталом, спраўлялі вячэру. Вячэра пачыналася агульнымі малітвамі і сьпевамі за памершых, якія прыпісвала царква. Скончыўшы малітвы, найстарэйшы з роду першы ішоў за стол і запаліўшы абрадовую сьвечку, якая дагэтуль стаяла ўткнутая ў карцы напоўненым збожжам, гаварыў стаючы:

„Сьвятыя дзяды, просім за пачэсны стол!”

Пасья гэтага забіралі па старшэнству мейсцы за сталом усе пры тым бытныя. Абрадовыя на дзяды стравы — гэта „юшнік”, з крыві, вараны з мясам, каўбаса і аладкі. Размова за сталом вялася выключна аб памершых „дзядках” г. зн. продках роду. Пачынаў яе найстаршы ў родзе пасья першай чаркі, якая ішла ў кругавую, простаю заявай, што першага прашчурна роду нашага было імя — такое-то, жыў ён там то, вызначаўся тым-то, і г. п. Далей гаварылі аб бліжэйшых продках, аж да апошніх. Пасья вячэры размова цягнулася да „трэціх пеўняў”, апавядаліся прыгоды, характары продкаў, радавыя і зьвязаныя з родам успаміны і легенды.

Падобна павыжшым дробна-шляхэцкім дзядам абходзіліся „дзяды” і ў сялянскіх родах, толькі з большай прымешкай паганскіх

перажыткаў. Гэтак расчынялі наконадні дзядоў хлеб і пяккі яго абавязкова ў сухіх лістох; калолі парсюка на дзень „дзядоў”, і, ўрэшце, вечар пасьвячаўся гутаркам аб дзях продкаў.

Побач з гэтым чуў я ў свае дзіцячыя годы пераказы, як ад сваіх бацькоў, так і ад другіх старых людзей, аб іншага роду сьвяткаваньні дзядоў і трагічным іх канцы.

Было гэта ў Рэчках, касьцельным фальварку, які ляжыць на дарозе з Новага-Пагосту ў Гарманавічы, ў вярстах 11—12-ці ад Новага-Пагосту. У гэтых Рэчках была, пад лесам з дрэва пабудаваная, закінутая каплічка. Здавён-даўна вялося, што ў гэтай каплічцы ў ноч на дзядоў зьбіраліся старыя сяляне, прывадзілі з сабой казла, або барана, разнечывалі на сьвінтары агонь, рэзалі казла, варылі яго ў каплічцы, устраівалі з абрадовымі песьнямі памінальную вячэру.

У 1860-х ці 1870-х гадах, па ініцыятыве прысланага для русіфікацыі краю Новапагоскага папа, (якога прозьвішча цяпер не памятаю) і гэрманаўскага ксяндза Плушчэўскага, які ў тыя часы дадатковае набажэнства адпраўляў у расійскай мове, а дзеля гэтага знаходзіўся ў вялікай пашане ў адміністрацыі, ў ноч дзядоў была акружана капліца войскам ці паліцыяй і арэштавана да 70-ці чалавек, сьвяткаваўшых там сялян. У выніку было сьледства, суд, і прыгавор суда, які 30—40 чалавек засудзіў на пасяленьне ў Сібір, за „сьвятотатство”. Заарэштаваныя

сяляне паходзілі з розных акалічных вёсак, і, дзеля гэтага, мне здаецца, што гэта ня было радавое памінаньне дзядоў, што ў аснове гэтага тыпу дзядоў, між іншым узятых тэмай і Адамам Міцкевічам, быў паложаны нейкі іншы абрадовы прынецп.

З маея памяці, ў 1880-х 1890-х гадах, ужо ў дзісеншыне не сьвяткавалі дзядоў родамі, а толькі сямьямі. У маея сямьі гэта адбывалася такім парадкам. На конадні дзядоў, з самай раніцы, жанкі прыймаліся за капітальную чыстку хаты і ўсіх гаспадарскіх статкаў. Вечарам уносілі дзяду, ставілі яе на „крыжох”, сярод хаты пакрывалі чыстым абрусом і садзіліся за стол вячэрыць.

У часе вячэры лічылі „дзядоў”, г. зн. прыпаміналі ўсіх памершых продкаў. У нас налічалі іх да 30-ці. Па вячэры расчынялі „дзядоўскі хлеб” і на другі дзень пяккі столькі бахонкаў, сколькі налічылі дзядоў. Раніцай ехалі ў царкву і там раздавалі бахонкі ўбогім, кожнаму па аднаму. Вялічыня бахонкаў залежала ад заможнасьці сямьі: сямьі багатыя пяккі вялікія бахонкі, а бедныя аграничаліся „бондачкамі” з кулак вялічынёй.

На вечар бывалі спрошаны бедныя з суседзтва, чалавек да 10-ці, і пачыналася за агульным сталом вячэра. На вячэру прагатаўлялі „юшнік” з крыві, а ўгоды калі не калолі на „дзяды” падсвінка, то клёцкі з „душамі”, г. зн. з завернутымі ў цеста скваркамі і аладкі з верашчакай, аб, замест аладкаў, каўбасы з сырой капустай і на закончаньне „саламатка” г. зн. сушаныя яблкі, грушы і

ягады вранья на мёдзе, або, замест „саламаткі”, аўсяны кісель з мядовай сытой. Варылі на вячэру больш чым было трэба і рэшткі мяса, аладкаў і інш. дзялілі паміж беднымі: кожды вяртаўся дамоў з клункам у якім заўсёды, акром усяго іншага, была пара каўбас.

„Ахвярная вячэра на Стаўры”, мастак С. Багенскі, пач. XX ст.

Перад вячэрай маліліся з малітвеннікаў за памершых, а па вячэры, пасядзеўшы і пагутарыўшы на тэмы пахавальныя для продкаў сямь, разыходзіліся. Адліваньня ложкі стравы пад стол ніхто з нашай сямь не практыкаваў, хоць з запрошаных гасьцей некаторыя гэта рабілі. Садзячыся за стол „дзядоў” не прызывалі. Але нікага начыньня пасья вячэры са стала не зьбіралі і рэштак страў, астаўшыхся ў місах, не прыымалі са стала.

З пераказаў майго бацькі, чуных ад дзеда і старых людзей яго пакаленьня, з днём дзядоў зьвязывалі яшчэ адзін цікавы абрадак, гэта ўпісваньне і выпісваньне ў сямейнай кронікі членаў сямь.

Нованароджаных упісывалі, а памершых выпісывалі. Кронікі гэтыя вяліся на бэльках хаты ў „пачэсным” куце. У сваёй дзісеншчыне я ўжо нідзе не бачыў гэтых запісаў, але давлялося мне іх пабачыць, вясной у 1914-м годзе, ў Бэльскім павеце, ў сяле Кленіках (заходняя частка горадзеншчыны). У старых хатах „пачэсны” кут тут, зазвычай заняты глыбокімі вырэзамі ў яго бэльках, тэкстам славянскім, прыкладам, гэткага зместу: „Рдся. рб. Бж. Микола л. 1881. 20 юл. † 1900. 5 мрт.”, або скарачана: „Антон 1830. 10 мая † 1870 † 2 авг.” Яшчэ жывых сямьнінаў на сьцяне маюцца імёны і даты нарадзін і на супроць іх пакінута мейсца для ўпісаньня даты сьмерці.

Вось жа, ў дзень дзядоў, паводле апавяданьняў, прыводзілі ў хату грамацея, які падобныя запісы выразаў на пачэсным куце, нотуючы народжаных, або памершых асоб за мінуўшы год у данай сямь. Праўдападобна гэты абычай, вясці сямейныя кронікі, пашыраўся па ўсёй крывічанскай тэрыторыі, бо сьляды яго, паводле пераказаў, сустрачаюцца і ў вяліжскім павеце, але поўнасьцю ён захаваньне яшчэ адзіна толькі ў бэльшчыне.

Калі ўзяць пад увагу, што народныя абычаі, як і вопратка ёсьць перажытак абычаяў і вопратак, якія, калісь, у глыбокай старадаўнасьці, былі пашыраны ва ўсіх клясах данага народу, то павыжшыя насыценныя запісы трэба прызнаць найпершай крыніцай пазьнейшых летапісаў і кронік.